

УДК 519.24 : 62.50

© 2010

Кошовий М.Д., доктор технічних наук

Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського "ХАІ"

Костенко О.М., кандидат технічних наук

Полтавська державна аграрна академія

ОПТИМАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТІВ ПРИ ОБСЛУГОВУВАННІ СТАНКІВ ІЗ ЧИСЛОВИМ ПРОГРАМНИМ УПРАВЛІННЯМ*Рецензент – доктор технічних наук О.Ю. Соколов*

На прикладах дослідження продуктивності ділянки цеху станків із числовим програмним управлінням і оптимізації режимів роботи цих станків показана ефективність оптимального за часовими витратами планування експерименту. Показано, що для оптимізації планів повного факторного експерименту доцільно застосовувати метод аналізу перестановок рядків матриці планування, а для ротатбельного центрального композиційного планування – метод гілок і меж.

Ключові слова: оптимальний план, експеримент, часові витрати, станки, продуктивність, режим.

Постановка проблеми. При проектуванні, обслуговуванні та ремонті технічних систем, у тому числі й станків із числовим програмним управлінням (ЧПУ), постає задача побудови їх математичних моделей [3]. У цьому випадку отримані моделі використовуються для пошуку оптимальних параметрів і режимів цих систем та їх обслуговування й ремонту.

Вирішення даної задачі передбачає вибір ефективного методу побудови математичної моделі об'єкта дослідження та програмних засобів, що його реалізують.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У праці [1] із застосуванням методів планування експерименту проведено дослідження, моделювання та оптимізацію процесів підвищення продуктивності станків із ЧПУ, збільшення обсягу випуску деталей цими станками.

Недоліком даного дослідження є те, що не враховуються затрати часу на проведення активних експериментів, а це досить важливо при виконанні експериментів у промислових умовах [3].

Мета статті: синтезувати оптимальні за часовими витратами плани експериментів для проведення вказаних досліджень.

Матеріали, методи і результати досліджень. При дослідженні ділянки цеху станків із числовим програмним управлінням в якості критерію

оптимізації було вибрано [2] сумарний час $\bar{y}$ роботи станків із ЧПУ. Домінуючими факторами, що впливають на цей показник, вибрані: X_1 – час виконання профілактики t_n , годин; X_2 – число y'_c станків із ЧПУ; X_3 – час роботи станків упродовж доби t_c , годин; X_4 – періодичність профілактики t_0 , годин.

Начальний план повного факторного експерименту (ПФЕ), згідно з яким виконувалося дослідження продуктивності ділянки цеху, подано в таблиці 1.

Проведемо оптимізацію начального плану ПФЕ за критерієм сумарного часу реалізації експерименту. Часові зміни значень рівнів факторів наведені в таблиці 2.

За допомогою пакету прикладних програм [2] синтезовані оптимальні за часом проведення плани експерименту, отримані в результаті аналізу перестановок рядків початкової матриці планування (проаналізовано 50000 варіантів) і методом випадкового пошуку (проаналізовано 50000 варіантів). Матриці планування оптимальних планів подані в таблиці 1.

Часові витрати на реалізацію експериментів за оптимальними планами становлять: 215 годин (аналіз перестановок; варіант 14791); 251 година (випадковий пошук; варіант 1). При цьому часові витрати на реалізацію начального плану дорівнюють 251 годині, а максимальні витрати становлять: 915 годин (аналіз перестановок; варіант 35887); 1318 годин (випадковий пошук; варіант 44777).

Таким чином, маємо наступні виграші у часових витратах на реалізацію експерименту: а) план, отриманий аналізом перестановок, у 1,17 разу (у порівнянні з начальним планом) і в 4,26 разу – у порівнянні з планом із максимальними часовими витратами; б) план, отриманий випадковим пошуком, – у порівнянні з начальним планом виграшу немає, а в порівнянні з планом із максимальними часовими витратами виграш у 5,25 разу.

1. Начальний і оптимальний плани ПФЕ

Начальний план					Оптимальні плани									
Номер досліджу	позначення факторів				номер досліджу	позначення факторів				номер досліджу	позначення факторів			
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄		X ₁	X ₂	X ₃	X ₄		X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
1	-1	-1	-1	-1	5	-1	-1	+1	-1	1	-1	-1	-1	-1
2	+1	-1	-1	-1	6	+1	-1	+1	-1	2	+1	-1	-1	-1
3	-1	+1	-1	-1	7	-1	+1	+1	-1	3	-1	+1	-1	-1
4	+1	+1	-1	-1	8	+1	+1	+1	-1	4	+1	+1	-1	-1
5	-1	-1	+1	-1	4	+1	+1	-1	-1	5	-1	-1	+1	-1
6	+1	-1	+1	-1	2	+1	-1	-1	-1	6	+1	-1	+1	-1
7	-1	+1	+1	-1	1	-1	-1	-1	-1	7	-1	+1	+1	-1
8	+1	+1	+1	-1	3	-1	+1	-1	-1	8	+1	+1	+1	-1
9	-1	-1	-1	+1	9	-1	-1	-1	+1	9	-1	-1	-1	+1
10	+1	-1	-1	+1	10	+1	-1	-1	+1	10	+1	-1	-1	+1
11	-1	+1	-1	+1	11	-1	+1	-1	+1	11	-1	+1	-1	+1
12	+1	+1	-1	+1	12	+1	+1	-1	+1	12	+1	+1	-1	+1
13	-1	-1	+1	+1	13	-1	-1	+1	+1	13	-1	-1	+1	+1
14	+1	-1	+1	+1	14	+1	-1	+1	+1	14	+1	-1	+1	+1
15	-1	+1	+1	+1	15	-1	+1	+1	+1	15	-1	+1	+1	+1
16	+1	+1	+1	+1	16	+1	+1	+1	+1	16	+1	+1	+1	+1

2. Час зміни значень рівнів факторів

Час зміни значень рівнів факторів, годин	Позначення факторів			
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
із «0» в «-1»	3,0	2,0	12,0	50,0
із «0» в «+1»	7,0	6,0	16,0	100,0
із «-1» в «+1»	7,0	6,0	16,0	100,0
із «+1» в «-1»	3,0	2,0	12,0	50,0

3. Начальний і оптимальний плани РЦКП

Начальний план						Оптимальний план					
номер досліджу	позначення факторів					номер досліджу	позначення факторів				
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅		X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	+1	+1	+1	+1	+1	24	0	0	0	+α	0
2	-1	+1	+1	+1	-1	23	0	0	0	-α	0
3	+1	-1	+1	+1	-1	25	0	0	0	0	-α
4	-1	-1	+1	+1	+1	26	0	0	0	0	+α
5	+1	+1	-1	+1	-1	27	0	0	0	0	0
6	-1	+1	-1	+1	+1	28	0	0	0	0	0
7	+1	-1	-1	+1	+1	29	0	0	0	0	0
8	-1	-1	-1	+1	-1	30	0	0	0	0	0
9	+1	+1	+1	-1	-1	31	0	0	0	0	0
10	-1	+1	+1	-1	+1	32	0	0	0	0	0
11	+1	-1	+1	-1	+1	21	0	0	-α	0	0
12	-1	-1	+1	-1	-1	22	0	0	+α	0	0
13	+1	+1	-1	-1	+1	17	-α	0	0	0	0
14	-1	+1	-1	-1	-1	18	+α	0	0	0	0
15	+1	-1	-1	-1	-1	19	0	-α	0	0	0
16	-1	-1	-1	-1	+1	20	0	+α	0	0	0
17	-α	0	0	0	0	15	+1	-1	-1	-1	-1

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
18	+ α	0	0	0	0	16	-1	-1	-1	-1	+1
19	0	- α	0	0	0	11	+1	-1	+1	-1	+1
20	0	+ α	0	0	0	12	-1	-1	+1	-1	-1
21	0	0	- α	0	0	9	+1	+1	+1	-1	-1
22	0	0	+ α	0	0	10	-1	+1	+1	-1	+1
23	0	0	0	- α	0	13	+1	+1	-1	-1	+1
24	0	0	0	+ α	0	14	-1	+1	-1	-1	-1
25	0	0	0	0	- α	5	+1	+1	-1	+1	-1
26	0	0	0	0	+ α	6	-1	+1	-1	+1	+1
27	0	0	0	0	0	1	+1	+1	+1	+1	+1
28	0	0	0	0	0	2	-1	+1	+1	+1	-1
29	0	0	0	0	0	3	+1	-1	+1	+1	-1
30	0	0	0	0	0	4	-1	-1	+1	+1	+1
31	0	0	0	0	0	7	+1	-1	-1	+1	+1
32	0	0	0	0	0	8	-1	-1	-1	+1	-1

4. Час зміни значень рівнів факторів

Час зміни значень рівнів факторів, хвилин	Позначення факторів				
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
із «- α » в «-1»	5,0	240,0	180,0	360,0	120,0
із «- α » в «0»	10,0	300,0	240,0	480,0	80,0
із «- α » в «+1»	15,0	360,0	300,0	600,0	60,0
із «- α » в «+ α »	20,0	420,0	300,0	720,0	48,0
із «-1» в «- α »	5,0	180,0	120,0	240,0	240,0
із «-1» в «0»	5,0	300,0	240,0	480,0	80,0
із «-1» в «+1»	10,0	360,0	300,0	600,0	60,0
із «-1» в «+ α »	15,0	420,0	300,0	720,0	48,0
із «0» в «- α »	10,0	180,0	120,0	240,0	240,0
із «0» в «-1»	5,0	240,0	180,0	360,0	120,0
із «0» в «+1»	5,0	360,0	300,0	600,0	60,0
із «0» в «+ α »	10,0	420,0	360,0	720,0	48,0
із «+1» в «- α »	15,0	180,0	120,0	240,0	240,0
із «+1» в «-1»	10,0	240,0	180,0	360,0	120,0
із «+1» в «0»	5,0	300,0	240,0	480,0	80,0
із «+1» в «+ α »	5,0	420,0	300,0	720,0	48,0
із «+ α » в «- α »	20,0	180,0	120,0	240,0	240,0
із «+ α » в «-1»	15,0	240,0	180,0	360,0	120,0
із «+ α » в «0»	10,0	300,0	240,0	480,0	80,0
із «+ α » в «+1»	5,0	360,0	300,0	600,0	60,0

Для оптимізації режиму роботи станків із ЧПУ [1] в якості критерію було вибрано обсяг U випуску деталей складної конфігурації, який необхідно збільшити в умовах виробництва. Домінуючими факторами, що впливають на цей показник, були вибрані: X₁ – число станків на ділянці; X₂ – час обробки однієї деталі, годин;

X₃ – час переналадки і технічного обслуговування станка, годин; X₄ – тривалість робочої зміни, годин; X₅ – число фахівців, які займають-

ся обслуговуванням станків.

Начальний план ротатбельного центрального композиційного планування (РЦКП), в основі якого лежить головна піврепліка 2⁵⁻¹ із генеруючим співвідношенням X₅ = X₁X₂X₃X₄ і згідно з яким виконувалося дослідження режимів роботи станків з ЧПУ [1], подано в таблиці 3.

Проведемо оптимізацію начального плану РЦКП за критерієм сумарного часу реалізації експерименту. Часові зміни значень рівнів факторів наведені в таблиці 4.

За допомогою програми, що реалізує оптимізацію багатофакторних планів експерименту методом гілок і меж, синтезовано оптимальний за часом проведення план РЦКП (табл. 3).

Часові витрати на реалізацію експериментів становлять: 8613 хвилин для начального плану; 6323 хвилини – для оптимального плану. При цьому маємо вииграш у часових витратах на реалізацію експерименту в 1,36 разу (у порівнянні з

начальним планом).

Висновки: 1. На прикладі дослідження ділянки цеху станків із ЧПУ доведена ефективність оптимального за часовими витратами планування експерименту.

2. Показано, що для оптимізації планів ПФЕ доцільно застосовувати метод аналізу перестановок рядків матриці планування, а для планів РЦКП – метод гілок і меж.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Барабашук В.И.* Планирование эксперимента в технике / В.И. Барабашук, Б.П. Креденцер, В.И. Мирошниченко. – К.: Техніка, 1984. – 200 с.
2. *Кошовий М.Д., Костенко О.М.* Комп'ютерна програма «Програма пошуку оптимальних планів багатофакторного експерименту». Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір

№ 29920. – Зареєстр. в Державному департаменті інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України 17.08.2009 р.

3. *Славутский Л.А.* Основы регистрации данных и планирование эксперимента. – Чебоксары: изд-во ЧГУ, 2006. – 200 с.